

A KÍNAI KULTÚRA JELLEGÉRŐL ÉS ANNAK MAGYARÁZATÁRÓL.

Gyakran olvashatjuk Kínában járt utazók és hittérítők könyvében, a kik 10—20 évet töltöttek e birodalomban, hogy ez idő alatt nem voltak képesek e nép jellemét és a kultúra sajátosságait teljesen felismerni. Hasonlólag az, a ki olvasás útján vet némi bepillantást e viszonyokba, hamar meggyőződik arról, hogy e nép gondolatmenete és a kultúra jelenségei oly sajátosságosak, egymással annyira összeforrottak, hogy annak egyes részeit külön-külön tanulmányozni nem lehet és e foglalkozást élethivatásnak kell tekintenünk, ha abban számottevő eredményt elérni akarunk.

E nehézség két körülményben gyökeredzik: az egyik a megfigyelő egyén felfogásában, a másik a tárgy minőségében keresendő.

Első sorban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy civilizáczióink hosszú fejlődési folyamatnak a gyümölcse. Tudvalevőleg egyiptomi és asszír alapon épülve, a graeco-romanizmus által nagy lendületet vett; később a kereszténység és mohamedanizmus közvetítésével a Földközi-tenger mellékeiről különböző kontinentális irányban elterjedve, Európában az új korban ismét rohamos fejlődésnek indult, meghódítva a földgömb összes kontinenseit. Ha tehát az említett kultúrák bármelyikét tanulmányozzuk, ezzel saját múltunkat kutatjuk; a múltnak hatása számos jelenségben ma is felismerhető lévén, gyakran lehetséges ily kapocs útján letűnt jelenségre következtetni és képzeletünkben a régi viszonyokat felidézni. Másképp állunk a kínai kultúrával szemben; az nem hasonlítható össze a jelzett kultúrák egyikével sem; az párhuzamosan fejlődött ki ama-

zokkal és ennek folytán csak azok összeségével hozható hasonlatba. Az összefüggés hiánya folytán felette nehéz, sőt gyakran lehetetlen a nálunk megszokott társadalmi funkciók és relációk schemáit emerre alkalmazni. Gyakorta kell új fogalmakat alkotnunk, hogy azokkal kellőleg osztályozhassuk a jelenségeket; ezt pedig csak részletes és hosszú időre terjedő megfigyelés árán érjük el. A nehézség tehát abban rejlik, hogy a kutató gondolatköre körülhatárolt és saját múltja által befolyásoltatik.

A tárgyi nehézségek két körülményben keresendők: az egyik az, hogy a kínai nép története, annak kulturális fejlődése, alig van még tudományos alapon feldolgozva: a másik az hogy a társadalmi tudományt, a mely hivatott volna az általános fogalmak és törvények segélyével a bepillantást megkönnyíteni és annak hézagait kiegészíteni, maga is még fiatal korát éli. Ha a kínai anyag feldolgozva valamikor rendelkezésünkre áll, ezáltal annyira bővül megfigyelésünk köre, hogy előreláthatólag ez nagy hasznára lesz az elvont tudománynak. Mivel azonban a feldolgozás maga is feltételezi a szociológia általános ismeretét a circulus vitiosus mellett csak mindkettő párhuzamos fejlődésétől várhatjuk a végleges eredményt.

Ha a jelzett nehézségek daczára mégis foglalkozom e tárggyal, mentségül csak azt hozhatom fel, hogy nem kívánok foglalkozni a kínai kultúrával általában — a mi az adott szűk keretben nem is volna lehetséges, — hanem csak annak egyik-másik feltűnő jelenségével és pedig a célból, hogy összegezve a jelenségek közös vonását, azt tárgyi tényezőkre visszavezetve megmagyarázhassam.

I.

Midőn a legutóbbi évek eseményei felkeltették a közfigyelmet e birdalommal szemben, a nagyközönség a »kínai« szóhoz rendesen asszociálta a czopf képét, a hittérítők irgalmatlan üldözését, az idegengyűlöletet, a kivándorlási hajlamot; esetleg még tudta azt, hogy nyelve egyszótagú, írása jelekből áll és hogy teljesen meg van jegeczesedve kultúrájában. Pedig ezek többé-kevésbé helytelen fogalmak, vagy legalább is nem jellemzők a kultúrára nézve.

A czopfviselet nem kínai, hanem mandzsu sajátosság, a melyet a hódítók 1644 után erőszakolták a népre, a mely addig felkötve hordta hosszú haját. Vallás tekintetében e nép

a legtürelmesebb a világon; a hittérítők üldözése nem fanatizmusból, hanem a félreértések egész sorozatából keletkezik. Kivándorlásra a legnagyobb szükség esetében akkor szánja magát, ha hazájában egyáltalában nem tud megélni és akkor is jó előre gyűjti garasait, hogy holttestét honába visszashállíthassák. Idegengyűlölete ugyan sok esetben nyilvánvaló; azon-e jelenség csak a 19-ik században mutatkozik az európaiakkal folytatott gyakoribb érintkezés következtében, mely érintkezés kínai szempontból nem hozott az országnak hasznot, hanem kellemetlenséget és megaláztatást. Ha a neo-hunnisták hőstetteiről keringő hírek igazak, úgy a legutóbbi évek tapasztalatai sem győzték őt meg az ellenkezőről.

Azt el kell ismernünk, hogy a kínai nyelv egy szótagú, ép úgy, mint a vele rokon tibeti, birmán, sán, ánnami nyelvek; e sajtáság azonban hosszú fejlődés eredménye és minden jel arra vall, hogy eredetileg nem volt ilyen, a minék folytán e sajtáság el sem fogadható többé a nyelvosztályozás alapjául. Például a tibeti nyelv a középkorban még nem volt teljesen egyszótagú; az akkori versek ugyanis csak akkor bírnak kellő rhytmussal, ha egyik-másik szótagot két szótagra elválasztjuk. Ugyanezt még nem figyelték meg az eddig ismeretes kínai ősirodalomban; azonban a nyelvben előforduló nazális mássalhangzók, kettős magánhangzók stb., szintén ilyen fejlődés maradványainak tekinthetők. Különösen feltűnik e nyelveknél a hanglejtés fontos szerepe, a melynek keletkezését, nézetem szerint, csak úgy magyarázhatjuk meg, ha feltételezzük, hogy e hanglejtés magánhangzók összevonása által keletkezett, minekutána a nyelv az ezeket elválasztó mássalhangzókat előzetesen kidobta. A szerint, a mint valamelyik mély hangzású magánhangzót, pld. ó vagy ú magasabb hangzású, pld. é vagy i követte, keletkezett a felmenő hanglejtés vagy megfordítva a magas és alacsony magánhangzók összevonásából a lemenő hanglejtés és így tovább annak többi neme. A hanglejtés e módja tudvalevőleg egyszersmind fogalommeghatározó, a mennyiben ugyanazon szótag egyik vagy másik hanglejtéssel egészen különböző dolgokat jelenthet. Hasonló természetű rövidítés más nyelvekben is megfigyelhető, a melyek korántsem egyszótagúak. Ismeretes például, hogy a modern francia nyelvben számtalan latin végzőszótag eltűnt nazális kiejtés következtében; ily hangzók a kínai nyelvben is nagyon gyakoriak. Viszont az angol nyelvből tapasztaljuk azt, hogy egyre szaporodik az egyszótagú szavak száma, a mondat össze-

fűzés folyton egyszerűsítettik, a mondatalkatrészek sorrendje mindinkább meghatározott alakot ölt; sőt számos angol szótag már ma is annyira hasonló, hogy egyiket a másiktól, főleg a hanglejtés sajátsága által különböztetjük meg. Ezek mind megannyi sajátságok, a melyek fokozottabb mérvben a kínai nyelvet is jellemzik. E szerint a kínai nyelv már rég elérte amaz állapotot, a mely felé, úgy látszik, az európai nyelvek is haladnak. Az előbbinek alkalmá volt erre, mert évezredek alatt zavartalanul fejlődött ki a maga medrében, míg a nyugoti nyelvek egymást folyton felváltva bevándorlás és keveredés következtében mindig újból és újból kezdték el a rövidítési folyamat hosszadalmas munkáját.

A nyelvvel ellentétben a kínai írásmód viszont olyan fejlődési stádiumban van, a melyet a mi kultúránk ép oly régen túlhaladt. Ismeretes tulajdonsága ennek az, hogy ideografikus azaz fogalomjelző írásmód. Eredetileg tiszta képírás volt akár mint a régi egyiptomi vagy azték Írásmód. Hovatovább e jeleket elvont értelemben is kellett használni, pld. különös relációk jelzésére, mint alsó, felső, közép stb., a midőn nem a kép maga, hanem a kép alkatrészének kölcsönös viszonya jelezte a fogalmat. Idővel ugyanezt átvitt értelemben is használták, a midőn a véletlen asszociáció vagy a fogalom ellentéte határozta meg a kép alakját. Ma már azonban ilyen eredeti vagy átvitt értelmű jelek csak kis részét képezik a kínai írásjelek összességének, a mennyiben körülbelül 40,000 használatban lévő írásjel között csak 2400 ilyen eredeti képlet található fel. Jelenleg a kínai írásjelek túlnyomó része összetett írásjel és pedig oly módon, hogy az egyik jel megadja a fogalomnak fonetikus képét, a mely a hanglejtés és kiejtés minősége szerint különböző fogalmakat jelenthet — a másik feltűnőbb helyen lévő írásjel pedig megadja az általános elvont fogalmat, a mely által úgy a kiejtés minősége, mint a fogalom értelme közelebről meghatároztatik. Ez utóbbi jelek »radikális« elnevezés alatt ismeretesek; ilyen gyök van 214. A litteralis műveltséggel bíró kínai talán 12,000 írásjelet ismer fel azonnal; a többieket szükség esetében e gyökök segítségével és a fonetikus jelek ecsetvonásának — stroke — száma után keresi fel az e célra szerkesztett szótárakban. E szerint a kínai Írásmód tulajdonkép ideo-phonetikus írásmód, a milyen egy időben az egyiptomi és assyr írásmód volt. A fonetikus elem további fejlődésével keletkezik ebből a szótag-írásmód, a milyen a japáni köznépnél használt »kata-

gana« írásmód, a mely tudvalevőleg kínai ideogrammból keletkezett a 8-ik században a nélkül azonban, hogy irodalmi téren helyettesítette volna a kínai írt

egységes nyelv. Valóban szembetűnő a különbség az alacsony, látszólag vézna dél-kínai és az erős, csontos észak-kínai között. A tájszólástól eltekintve, megkülönböztethetünk 7 vagy 8 kínai nyelvet, a melyek annyira eltérők, hogy egyik nép a másikat meg nem érti; sőt a hanglejtés minősége és annak válfajai is változnak a nyelvvel. Különösen feltűnő a különbség a tenger mellett elterülő tartományokban. Ezzel egyidejűleg gyakran oly fokú az ellenszenv más tartománybelivel szemben, hogy azok oda még látogatóba sem szívesen vállalkoznak. Nem állíthatjuk tehát, hogy a nyelvközösség képezi ama kapcsot, a mely a kínai népet összefűzi; de másrészt a nyelvi különbség sem indíttatja őket arra, hogy politikailag egymástól külön váljanak. Kínában tehát a nyelvkérdés nem oly fontos tényező a politikában, a mint azt utóbbi időben Ausztriában megfigyelhetjük.

Ha kínai szemlélő foglalkozik Európa viszonyaival és múltjával, azonnal feltűnik neki az, milyen szerepet játszott a vallás a mi történetünkben; szerinte ez érthetetlen és csak akkép magyarázható meg, hogy csak azon vallás tudott érvényre jutni és terjeszkedni, a mely képes volt a kellő katonai hatalmat kifejteni.* Ebből megfordítva azt következtethetjük, hogy Kínában a vallás nem oly fontos tényező, mint minálunk. Valóban a régi kínaiak nem viseltek soha kereszteshadjáratot vagy egymás között vallásháborút. A mai kínai is csak a praktikus célt keresi a vallásban és a gyakorlati szükséglethez mérten változtatja vallásos érzelmeit. Egyik bajában a buddhista paphoz fordul segélyért, a melyet az titokzatos czeremóniák mellett közvetíteni törekszik; másik bajában a taoista papot hivatja magához és azzal üzeti el a betegség rossz szellemét. Ha pedig van pénze elég: mindkettővel megkísérli szerencséjét. Keresztény csak akkor lesz, ha másképp nem boldogul és ha anyagi hasznot képzelt elérhetni a külföldi hittérítő segélyével. E fajta felfogás vagy érzület nem is nevezhető vallásnak a mi értelmünkben, mivel az csak babonás szokások üres halmaza; de magasabb felfogásra e tekintetben, úgy látszik,

* Chang-Chih-Tung, *China's only Hope* Trans, by S. I. Woodbridge Edinburgh & London 1901 p. 33: Mohammedanism is unreasonable but Turkey is fierce & warlike, so Mohammedonism survives. Buddhism is near the truth, but India is stupid and foolish, and Buddhism perishes. Nestorianism waned because Persia grew weak, and the old Greek religion is dying out for the same reason. Roman Catholicism and Protestantism have been propagated over-threefifth of the globe by military power.

nem képes. Ennek folytán nem csodálkozhatunk azon, ha e tényező társadalmi téren nem játszik szerepet.

A közös politikai szervezkedés öntudata szintén nem egyesíti e népet, mert tudvalévő dolog, hogy a központi kormányzat és annak szervei a tartományokban hódítás útján idegen dynasztia birtokába kerültek. A mandzsufaj ugyan ma már teljesen beolvadt a kínaiba; elfelejtve nyelvét, nemzeti szokásait és múltját, teljesen alkalmazkodott a kínai kultúrához úgy annyira, hogy ma csak a nemzetiségek különböző leszármazása választja el a két fajt egymástól; továbbá társadalmi téren ama körülmény, hogy a katonaság magas rangú állásai-ban a mandzsufaj túlnyomó többségben van és az udvarnál is, mint születési nemesség, kiváló szerepet játszik. Mindezek daczára a kínai dynasziáját ma is idegennek tekinti, noha teljesen meghódol előtte.

E birodalomban a politikai funkciók hatása nem is terjed ki annyira a társadalmi élet minden mozzanatára, a mint azt Európában megszoktuk. A kínai akkor boldog, ha nincs dolga közigazgatási hatósággal, a mely őt főleg megadóztatás céljából kormányozza. Szerfelett őrizkedik attól, hogy per útján bíróság elé kerüljön, mert ily módon a leggazdagabb ember is vagyoniilag tönkre mehet a hivatalnokok által gyakorolt zsarolási rendszer mellett. Kétes ügyeit és érdekelletéit inkább kiegyenlíti családi körben, avagy a nemzetség fejeinek magánjellegű tanácsában, a melynek majd minden kínai magát aláveti. Szerinte a reá mért legnagyobb büntetés abban áll, ha vérbeli nemzetsége kitagadja. Ezen erkölcsi kényszer nagyobb hatással bír, mint bármilyen végrehajtás. Az persze nem zárja ki azt, hogy egyik nemzetség ne jöjjön érdekellentétbe a másikkal, a mi számos villongásra és folytatólagos megtorlásra ad alkalmat mindaddig, a míg a hatóság közbelép és felelősségre vonja a kézrekeríthető egyéneket a család és nemzetség által elkövetett kihágásokért és büntettekért tekintet nélkül arra, vajjon az illetők valóban részesek voltak-e a dologban vagy sem. Ilyen eshetőséget azonban minden józan eszű kínai kikerülni törekszik. E körülmény adja meg magyarázatát annak, hogy a 400 millió lakossággal bíró birodalomban csak 9000 hivatalnok van — vagy beszámítva az alantas közegeket is — összesen 30,000 tisztviselő.

A népességnek túlnyomó része nem lévén anyagilag érdekelve a kormányzatban, nem sokat törődik annak fentar-

tásával és mibenlétével. A közöny oly fokig terjed, hogy a birodalom egyik részében lezajlott események alig érdeklík a többi részek lakosságát. Hogy például Kína pár évvel ezelött háborút viselt Japánnal, arról a közvetlenül nem érintet tartományok alig vettek tudomást. A háború tulajdonkép Pe-csi-li tartomány és Japán között folyt le. Hasonlókép a múlt évben lezajlott események jobbára gazdasági ellentétből keletkeztek, a melyet 2—3 északi tartomány érzett meg európai újítások következtében, különösen az új vasútépítés következtében, a mely számtalan hajósnak, fuvarosnak és teherhordónak vette el keresetét. A mozgalom a titkos »boxer«-társaság alakjában idegenellenes irányt véve, csakhamar magával sodorta a központi kormányt, a melynek székhelye e területen van. Noha ezek valóban hadilábon voltak a nagyhatalmakkal szemben, mégis ez állapot ki nem terjedt a többi tartományokra, a melyeknek főnökei megőrizték semlegességüket. Az efajta lokális háborúk hatása csak akkor válik általánosan érezhetővé, ha a központi kormány, mint vesztes fél, »zálogolás terhe mellett« megfizetni köteles az összes felmerült költségeket. Ha ezt adóztatás által a többi tartományokra is kivetik, ez adót a nép a hivatalnok részéről szándékolt újabb megsarczolásnak tekinti, a mi zavargásra és lázadásra ad alkalmat. Ez volt például egyik oka a Taiping-lázadásnak a század első felében Angliával vívott háború után. Ez adja meg magyarázatát annak, hogy a nagyhatalmak ez alkalommal beleegyeztek abba, hogy Kína részletekben fizesse le tartozását. A szükséges jövedelmi többletet a vámtételek emelése által éri el a külföldiek által igazgatott vámhivatala útján. Noha e teher első sorban a külföldi kereskedők által behozott árúkra nehezedik, mégis inkább elvállalták az utóbbiak e terhet, nehogy a birodalmat és ezzel önmagukat a lázadás és anarchia újabb veszéjének kitegyék. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények mellett, a hol az együtt tartozás érzete még háború alkalmával sem jut kifejezésre, ott politikai öntudatról és nemzeti önérzetről a mi értelmünkben szó nem lehet. E jelenséget természetesnek fogjuk tekinteni, ha visszaemlékezünk ama körülményekre, a melyek közepette kifejlődött a nemzeti öntudat Európában, a melynek előfeltételeit Kínában meg nem találjuk.

Tudvalevőleg a modern nemzetiségi irány a 19-ik század tipikus szülöttje. A közlekedési eszközök nagymérvű kifejlődése — a technika tökélesbítésével, gőz és egyéb fizikai erők

felhasználásával — lerombolta amaz akadályokat, a melyek eddig a különböző vidékek gyakori érintkezését megnehezítették. A postarendszer kifejlődésével az érintkezés és eszmecsere személyes érintkezés nélkül is könnyen folytatható. Az újság-irodalom elterjedésével rohamosan bővült a látkör; ezáltal helyi eseményeken kívül más jelenségekre is kiterjedt a közönség figyelme, a melyet az újságíró a maga felfogásához mértén törekedett befolyásolni és megnyerni. A zszurnalisztika elsőrendű politikai tényezővé vált és annál inkább kifejlődött annak rendszere, minél inkább tökélesbültek a közlekedési, postai és távírdai viszonyok. Kétségtelenül e tényezők mind igen fontos szerepet játszottak a nemzeti irány kifejlődésében; el sem képzelhetjük, hogy mindez bekövetkezik a jelzett gazdasági és különösen technikai vívmányok nélkül. Már pedig ha ugyané tényezőket akarjuk keresni Kínában, azoknak jóformán csíráit sem találjuk.

A közlekedési viszonyok lehetőleg legrosszabbak. A mai kormány alig törődik szárazföldi utak építésével és karban tartásával. Mindenki ott jár, a hol a legjobb csapást találja. A régi úttestek annyira elhanyagoltak, hogy a forgalom gyakran kénytelen kikerülni azokat. Egyetlen tűrhető közlekedési eszköze Kínának a vízi út, a melyet a birodalom elágazott folyamrendszere mellett ősidőktől fogva felhasználtak, meder- és töltésszabályozás által biztosítottak és tervszerű csatornarendszer által kiegészítettek. A használatban levő jármű a tutaj és csónak, a melyet vitorlával és gőzerővel hajtanak, vagy pedig emberi erővel vontatnak. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy a kínai folyók és csatornák esése csekély és útjuk nagyon tekervényes, úgy elképzelhetjük mily lassú és hosszadalmas közlekedési eszköz az ilyen hajójárat. Ott pedig, a hol vízi út nincs, alig lehet nagy térfogatú tárgyakat, pld. gabonát, bizonyos határokon túl szállítani, mert a szállítás ideje alatt az illető állat vagy ember teljesen felemészti a szállított élelmiszer értékét. Ezzel magyarázhatjuk, hogy gyakran éhínségre találunk az egyik tartományban, a míg mellette a másikban van gabona bőségben. Másrészt elképzelhetjük azt, hogy efajta nehézkes szállítási mód hány millió embernek ad állandó és biztos foglalkozást. Bármennyire hasznos legyen Kínára nézve a vasútépítés a jövőben, a melylyel az összes termények olcsóbban és egyenletesebben lesznek feloszthatók a birodalomban, mégis nehézségbe ütközik annak gyors megvalósítása,

mert előítéletektől eltekintve, az nagy néposztályoknak veszélyeztetési keresetét annál is inkább, mivel a konzervatív kínai nehezen szánja magát más munkára, mint a melyet gyermek kora óta megszokott. Hogy ilyen viszonyok mellett a személyközlekedés is felette nehézkes, azt alig szükséges külön megemlíteni; azért a kínai csak akkor és annyit utazik, a mennyiben az akár kereskedelmi vállalataira nézve, akár hivatalos kiküldetésénél fogva okvetlenül szükséges.

A milyen nehézkes a közlekedés, ép olyan kezdetleges a tudósítások közvetítése. Utóbbi időben ugyan létesítettek rézsodrony összeköttetést elsőrendű fővárosok között, azonban ez összeköttetés főleg a kormány céljaira szolgál. A tengeri kikötő városok között postajárat is közlekedik a modern vámhivatal vezetése alatt; de belföldön nem ismerik ez intézményt. Ott egyik fél a másikkal kereskedők, utazók vagy bankárok közvetítése mellett közlekedik levélileg. Újságok egyáltalában nem léteznek e birodalomban. Az egyedüli újság a »Peking Gazette« hivatalos lap, a mely rendszeren naponta közli a kormányrendeleteket és a melyet futárok által küldenek szót a tartományok fővárosaiba kihirdetés céljából. A kikötővárosokban ugyan szerkesztenek néhány kínai lapot európai mintára, sőt még ilyen élczlapok is vannak, a melyekben igen tanulságos az európaiak idegenszerűségét kínai felfogással karrikírozva látni; azonban e lapok jobbra csak a kikötők tőszomszédságában terjednek el és a kínai népre számottevő befolyást nem gyakorolnak. E szerint mindama körülmények és eszközök, a melyek nálunk a nemzeti öntudat kifejlésztésében fontos szerepet játszottak, egyáltalában nem, vagy csak kezdetleges állapotban találhatók fel. Ha az elmondottak alapján arról is meggyőződünk, hogy a kínait se nyelve, se vallása, se közös kormányformája politikai nemzetté nem egyesíti, úgy egyéb körülményekkel kell amaz idegenkedést megmagyaráznunk, a mely az európai kultúrával szemben kétségtelenül mutatkozik. Ezt megtaláljuk a nép sajátságos kulturális jellegében és ahhoz való ragaszkodásában. Az utóbbit nem nevezhetjük nemzeti, hanem inkább kulturális öntudatnak, a melyet minden európai hasonló módon érez, ha csak rövid ideig is tartózkodik Ázsiában; ugyanott nemzeti öntudata is többé-kevésbé elhalványul az erősebben átértett kulturális ellentét hatása alatt. Vegyük tehát szemügyre, miben nyilvánul valóban e kultúra sajátsága az európaival szemben.

II.

Ha pár szóval akarjuk jellemezni Kína társadalmi viszonyait, azt megtaláljuk a patriarchális jellegben, a mely számtalan jelenségben felismerhető nemcsak a nyilvános és családi élet terén, hanem hasonlólag a nép vallási és erkölcsi felfogásában.

A kínai császár általánosságban véve a nép atyja, a melyet korlátlan hatalommal kormányoz az Ég urától kapott felsőbb megbízás alapján; a föld is tulajdonkép az ő tulajdona, a melyet a nép tőle használatban bír és melyért adózás alakjában bért fizet. Viszont a császár kötelessége a nép jólétéről atyailag gondoskodni, életét a feladatnak szentelni, mely cél számos rendeletben kifejezetten benfoglaltatik. Ha rossz időjárás, szárazság vagy vízáradás fenyegeti a népet, ő vállalja magára az istenség kiengesztelését gyakran oly módon, hogy a hibákat, a melyekért kínai felfogás szerint a népnek lakolnia kell, saját magáénak elismeri és saját kormányzati gyengéinek tulajdonítja. A császár tehát nemcsak politikai, de vallási feje a népnek. Politikai hatalma ugyan korlátolva van a gyakorlatban az átöröklött jogszokás és törvénykönyvek által, a melynek elhanyagolásáért nem egy dynastia vesztette el hatalmát; a kínai ezt azzal indokolja, hogy a császár rosszul töltvén be mennyei kiküldetését, azt az ég haragja folytán el is veszíti.

Hasonló korlátlan hatalommal ruházta fel a császár alantat közegeit. Az adott törvény határain belül szabadon cselekedhetnek és bármilyen felterjesztéssel élhetnek a trónhoz; azonban, ha ez meg nem felel az uralkodó és az ő akaratát képviselő központi kormány felfogásának, ezért az illető tisztviselő fejével is lakolhat még akkor is, ha nem saját hibája, hanem alárendelt közegeinek tévedése folytán keletkezett a baj. A hivatalnok széles jogkörét korlátolja tehát egyrészt a szigorú felügyelet, másrészt a feltétlen felelősség, a mely az egész hivatalnoki rangsorozatra is kiterjed. Tudvalevőleg még így is igen nagy a visszaélések száma különösen az adókezelésnél, a minthogy az absolut uralom mellett máskép el sem képzelhető. A hivatalnok felelőssége azonban hathatós védő eszköz a nép kezében, a mennyiben nyilvánvaló jogsértés esetében a hozzátartozó és a gazdasági érdekeltségkör pártjára áll a fenyegetett egyénnek és ezzel szemben vagy a hivatalnok kénytelen »rövid úton« meghátrálni, vagy nyilvánosságra kerülvén

a dolog, a hivatalnok veszti el állását, vagyonát vagy esetleg fejét. Lefelé a néppel szemben a felelősség hatálya kiterjed, mint már említém, a társadalom minden gazdasági osztályára, a nemzetiségre és a családra, a minek folytán a kormány hatalma is nagyobb, a mint azt végrehajtó közegeinek csekély száma és szervezetlen volta mellett feltételezhetnénk.

Családjában a férfi hasonló hatalommal bír, mint császársa a birodalomban. Feltétlen ura feleségének, a ki tőle csak akkor válhat el, ha halálba menekül; viszont a férfi, Confucius szerint, hét oknál fogva válhat el feleségétől, a melyek egyike a nő fecsegési hajlama. A családfő korlátlan hatalommal rendelkezik gyermekeinek élete, vagyona és keresménye felett; ha fia megházasodik, feleségét atyja házába hozza, a hol anyósa őt, ha szükséges, szolgálói minőségben használja. Ha a családfő meghal, a legöregebb fiú öröklí az atyai házat; a földeket szükség esetében egyforma arányban osztják fel a fiágban; a nőági örökösödés nem ismeretes. A családi leszármazást, a családi hagyományokat és tárgyakat gondosan feljegyzik és őrzik, azokat fiúról-fíura nemzedékeken keresztül átszármaztatják. Innét magyarázható, hogy 400 millió lakosság mellett mai napig csak 400 — sőt eredetileg csak 100 — külön családnevet, azaz nemzetséget különböztetnek meg, a melyeknek közös eredete és vérbeli összefüggése számos társadalmi funkciónak képezi alapját; így pld. a községszervezet is magán viseli a »clan« eredet tipikus jellegét.

Általában a kínai felfogás egyik sarkpontját képezi az, hogy háromféle társadalmi relációt különböztet meg: az egyik a viszony a férfi és nő között, a másik a viszony atya és gyermek között, a harmadik a viszony alattvaló és kormányfő között. A modern felfogású Hunan és Hupé-i alkirály szavait idézve: »Ez intézményeket őseink kötelessége folytán örököltük és a mint az ég nem változik, úgy e viszonyok sem változhatnak meg.« * Ha összevetjük e felfogást a modern pozitivisták jelszavával, a kik »la famille, la patrie l'humanité« fogalmát tűzik ki életcélul, szembetűnik, hogy e viszony az egyiknél jobbra hatalmi, a másiknál főleg erkölcsi tényezők folyománya. E mellett a kínai társadalom patriarchális jellege világosan felismerhető oly viszonyokban is, a hol azt minálunk csak elszórtan egyik-másik jelenségben ismerjük fel. E körülmény

* L. Chang-Chih-Tung, China's Only Hope p. 43.

azért fontos, mert a legújabb társadalmi elmélet szerint a tiszta patriarchális szervezkedés főleg állattenyésztő népeknél található fel, míg ott, ahol a föld képezi a megélhetés fő biztosítékát, ott nőági leszármazás és örökösödés szokott kifejlődni.* Ha más körülményekre való figyelemmel itt is alkalmazzuk a fenti feltevést, úgy abból azt kell következtetnünk, hogy a kínai e társadalmi formát még azon időkből örökölte át, amikor az állattenyésztés képezte fő keretét.

Mivel pedig a nép legalább is 4000 esztendő óta tartózkodik a birodalom észak-nyugoti részében és mivel elterjedésének módja a folyamok mentén arra vall, hogy a földművelés ismeretét a távolból hozta magával, minek folytán képes volt megküzdeni az ilyen alluviális földek művelésével járó kezdetleges akadályokkal, mindezek után elképzelhetjük, milyen ősrégi idők óta tartja fenn a kínai ez ősi intézményét, amely már őshonában is »fossilis« jellegű volt. Hasonló fejlődési kontinuitást és szívósságot egyetlen más nép kultúrájában sem találunk fel!

Ehhez hasonló konservatizmust találunk a nép felfogásában, amely a túlvilági életre vonatkozik. A kínai nem hisz kifejezetten a lélek halhatatlanságában. Szerinte az egyén akkor üdvözl, ha gyermekeiben tovább élhet, a kik emlékezetét megőrzik és őt továbbra is ellátják rizs és egyéb eledelkkel, amelyeket táblára felírt neve elé raknak a házi oltárra. Ily módon szaporodik generációk elhunytával az oltárok és táblák száma, amelyek előtt minden kötelességtudó kínai naponta elvégzi tisztelgését. Az életben előforduló fontosabb események — pld. házasságkötés, pályaválasztás — ez oltár előtt elvégzendő ceremóniákkal vannak egybekötve. Ez tulajdonképpen a kínai nép igazi vallása, amelynek hatása számos különbségnek megadja magyarázatát. A kínai korán házasodik, hogy fiágát lehetőleg biztosítsa; ha nincs fia, örökbe fogad akár természetes, akár idegen figyermeket. Leányával és annak nevelésével nem törődik, mert azt már előre más családhoz tartozónak tekinti. Ha a hivatalnok anyja meghal, fia lemond állásáról és 3 évig gyászban lévén, nem hordhat hivalt. Kiváló címeket és előléptetéseket az elhunytak számára tartanak fenn még akkor is, ha annak fia szerzett arra érdemet.

* L. E. Grosse die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft Freiburg & Leipzig, 1896.

Az udvarnál még fokozottabb mértékben dívik az ősök tisztelete, a mely számos kormányrendeletben is kifejezésre talál. Ha e mellett a császár, különösen ünnepélyes alkalmaknál, még »Shang-ti« (Ég ura) templomában is végzi tiszteletét, e szokás szintén az ősök tiszteletére vezethető vissza, a mennyiben a császárt az ég fiának tekintik, a melynek trónra léptekor hivatalosan bejelenti megbízatását. A mint Japánban a shinto vallásban »Amaterasu« a nap istennője játszsza a főszerepet, a kit általánosan a Mikádó ősanyjának tartanak és ezzel az uralkodó ősének tisztelete e kezdetleges vallásforma alakjában elterjedt a nép között, ép úgy azonosíthatjuk »Shang-ti«-t az előbbi császárok és dynasztiák homályosan emlékezetben maradt őseivel, a mi abból is kitűnik, hogy e tisztelet halotti tor jellegét viseli és a császár ahhoz meghívja az előbbi császárokat és azok őseit tekintet nélkül saját származására. Japánnal ellentétben, e kultusz nem terjed el a nép között és nem is ölt vallási alakot: ez is bizonyítéka annak, hogy a kínai lehetőleg változatlanul tartja fenn ősi szokásainak eredeti formáját, noha ez utóbbi el is veszti teljesen tartalmát és létjogosultságát.

Gyakran emlegetik Confucius rendszerét, mint az ott legelterjedtebb vallásformát, szembe állítva azt más vallásokkal. E felfogás azonban teljesen téves. Confucius-tól nem származik semmiféle vallás és az ő tanaival elterjedt világnézet ma sem tekinthető vallásnak. Neve alatt ugyan majd minden járásban találunk templomot, a melyben az ő emléktáblája vagy szobra és mellette tanítványainak, hírneves császároknak és férfiúknak névtáblája is foglaltatik. Ezek előtt mindenki lerózza tiszteletét, elkezdve a legfelső hivatalnoktól, le a legkisebb iskolásgyerekekig és pedig oly módon, a hogy azt másutt csak istenségekkel szemben van szokásban. Mégis az ilyen épület nem templom, hanem inkább pantheon, hírneves férfiak számára. Tudvalevőleg e kultuszt semmiféle hierarchia sem közvetíti; annak egyenrangú közvetítője mindenki, a ki irodalmi téren a legkezdtelegesebb művelésben részesült. E rendszer legnagyobb megtiszteltetése azonban abban kulminál, hogy a Confuciusnak tulajdonított művek képezik a klasszikus irodalom alapját, a melynek alapos megismerése és elsajátítása tanrendszerükben az első és legfontosabb feladat és a melyek ma is annyira befolyásolják az irodalmat, hogy minden jelenség magyarázatát, minden ténykedés erkölcsi megítélését e könyvekből vélik leszámaztatni.

Valóban sajátságos jelenség, hogy egy ember szellemi fensősége és befolyása évezredekken keresztül ilyen hatást gyakorolhatott a nélkül, hogy irodalmi jellegét elvesztette és szervezett kultusza változott volna át, a mint azt pl. a buddhizmus történetében megfigyelhetjük. E körülményt is csak a kínai szívósággal lehet megmagyarázni, sőt ha kissé betekintünk a részletekbe, azt találjuk, hogy e kultusz gyökerei Confucius előtti időkre vezetnek bennünket vissza.

Confucius a VI-ik században élén, Krisztus előtt felhasználta, mint ő maga is mondja, a legrégebb történeti munkákat és az akkor létező irodalmat, a melyet ő saját belátása szerint feldolgozott és összesített. E munkái ma az »Öt könyv« elnevezés alatt ismeretesek, de Confucius munkáinak csak egy részét képezik, mivel a többi elveszett. E könyvekből a bölcs csak egyet fogalmazott önállóan: az ötödiket, a mely a kora előtt lefolyt 300 év eseményeit összegezi. A többiekből egyik régi költeményeket tartalmaz, a másik a közigazgatás szervezetére és czeremóniákra vonatkozik. Legfontosabb és időre nézve a legrégebb a két első könyv, a melyek közül az első a »Változatok könyve« szimbolisztikus módon jelekkel akarja megmagyarázni az egyéni öntudat és a társadalmi, erkölcsi és politikai megfigyelések tapasztalatait. Ennek keletkezése és jelentősége még rejtély előttünk; de ha valamikor sikerül racionalis magyarázata, ez valószínűleg meg fogja világítani a kínai őskultúra rejtélyeit. A második könyv, a »Hagyományok könyve« Kína történetét nyújtja 2357-től 627-ig, Krisztus születése előtt és pedig oly alakban, hogy abban számtalan erkölcsi és politikai tanúság van beleszőve. Ennek egy részét Richthofen * akként értelmezi, — pár szónak a kínai hagyománytól való eltérő magyarázatával — hogy az magában foglalja Kína földrajzi és politikai leírását 2200 évvel Krisztus előtt. Szerinte ez volna a világirodalom legrégebb geográfiája. Az öt klasszikus munkát Confucius tanítványai kiegészítették, a melyek a »Négy könyv« elnevezés alatt ismeretesek. Elképzelhetjük, hogy azóta, 2500 év alatt, milyen rengeteg irodalom fejlődött ki a könyvekre vonatkozólag, a mely irodalom természetesen magán hordja a scholastika félreismerhetlen jeleit.

Ha általános szempontból vesszük szemügyre e könyvek tartalmát, meggyőződünk arról, hogy Confucius tanai a köznapi

* Fr. von Richthofen, China, Berlin 1877. Bd. I. p. 277.

életre vonatkoznak és azok összesége sem képez elméleti rendszert, mivel ő elméleti kérdésekben még tanítványai előtt sem nyilatkozott. Például megkérdezte a túlvilági élet felől, azt válaszolta: nem ismervén eléggé az itteni életet, hogyan nyilatkozzék a túlvilági felől. Főérdeme abban áll, hogy visszaadja a múlt hagyományait, saját korának erkölcsi felfogását híven és könnyen megérthető konkrét alakban. Ha mégis a kínai őt tekinti a bölcsesség kútforrásának, ezt csak azzal magyarázhatjuk, hogy elveszvé a többi régi irodalmi emlékek, a melyekből Confucius merített, az ő nevével kötötték össze a múlt emlékeit, a melyeket a nép minden téren nagy becsben tart. Ma tehát a Confucizmus *a nemzeti szellem és kultúra personifikációja*. Ha a nép nevével kultuszt üz, ezzel tulajdonkép saját múltja és összes elődei iránt akarja leróni háláját. Helytelen tehát a kínainak a régi hagyományhoz és szokáshoz való ragaszkodását a Confucizmussal magyarázni, hanem megfordítva az utóbbi csak egyik bizonyítéka a népjellem e sajátságának; a kultusz is csak azért fűződött az ő nevéhez, mert tana a népszellemmel teljesen megegyező, azaz jobban mondva a népszellemmel hamisítatlan kivonatja.

Ha tekintetbe vesszük azt, hogy e tanok képezik a nevelési rendszer alapját, a melyet a hivatalosan eszközölt vizsgarendszerben is érvényesítenek; ha tekintetbe vesszük továbbá azt, hogy e vizsgarendszer képezi előfeltételét minden állami alkalmazásnak és irodalmi tevékenységnek, úgy azonnal átlátjuk, hogy ilyen tanszervezet nem szolgál egyébre, mint a régi felfogás biztosítására a jövőben, a mi által lehetővé válik az, hogy egyik nemzedék a másik után ugyanazon elvek és világnézet mellett nőj jön fel, mint azt elődeik ismerték és tanították. Ha tehát a Confucizmust mással akarjuk helyettesíteni és ezzel kapcsolatosan a társadalmi életet is európai irányba akarjuk terelni, ehhez szükséges az, hogy a népszellemet is átalakítsuk és kiragadjuk ama mederből, a melyben évezredek át haladt. Nyilvánvaló, hogy ezt csakis több nemzedéken keresztül folytatott munkával érhetjük el, ha egyáltalában elérhető e cél belátható időben.

E futólagos pillantás után, a melyet a nyelv és írásmód természetére nézve, a társadalom és politikai szervezkedésre, a családi életre, a vallási és erkölcsi felfogásra vetettünk, azt hiszem, e megfigyelések közös tulajdonsága gyanánt joggal kiemelhetjük a nép lassú, de egyöntetű fejlődését a kultúra minden ágában. A konzervatizmus, mint a néppszichologia közös vonása

jelentkezik, a mely abban nyilvánul, hogy a múltnak vaskeze sokkal nagyobb befolyást gyakorol a jelenre és jövőre, mint azt más népeknél tapasztaljuk. A míg az utóbbiak társadalmi relációk és funkciók tekintetében könnyen alkalmazkodnak az új viszonyokhoz, a midőn a múlt emléke csakhamar formalisztikus alakot ölt és ezzel elveszti eredeti tartalmát és reális funkcióját, addig a kínai népnél az *assimilatio* lassan következik be és a múlt hagyománya többé-kevésbé még ott is kihat a reális életre, a hol azt a körülményekkel többé nem indokolhatjuk. Ha elemezzük a kínai népszellem e közös vonását annak lélektani alkatelemeire, arra a meggyőződésre jutunk, hogy e tulajdonság a *képzelőtehetség némi fogyatékoságával* van kapcsolatban.

Mert feltéve, hogy lelki életünk a benyomások és fogalmak folytonos asszociálásában nyilvánul, a midőn az *associatio* szükség szerint váltakozó sorrendben is történik, sőt a gondolatmenet tökéletesbitésével egész alkatelemek átugrásával is végbe mehet — a mi által az izomreakció meggyorsíttatik — nyilvánvaló, hogy oly egyén vagy nép, a mely gyermekora óta megszokott sorrendben asszociálja a fogalmakat és attól eltérni nem képes, későbbi tapasztalatait is hasonló módon fogja kapcsolatba hozni. Viszont oly egyén, a kiben e hajlam nem mutatkozik ily mértékben és a ki képesített közvetve — előzetes asszociációk átugrásával — új gondolatmenetet létesíteni, az hamarabb lesz képes gondolkörét és azzal kapcsolatban tevékenységét az új viszonyokhoz megfelelően alkalmazni, a mi gyorsabb társadalmi fejlődést is lehetővé tesz. Valóban, ha összehasonlítjuk a fehér és sárga faj kultúrájában mutatkozó ellentéteket és a fejlődés menetében mutatkozó eltéréseket, majd mindannyit a két népfaj képzelőtehetségében rejlő különbségre vezethetjük vissza. Ha ez iránt további meggyőződést akarunk szerezni, össze kellene hasonlítani a két kultúrát ama jelenségekre nézve, a melyekben a képzelőtehetség hatálya leginkább nyilvánul, t. i. tudományos, irodalmi és művészi téren; itt megtaláljuk a különbség kétségtelen bizonyítékait, a melyek azután közvetve a technika és a gazdasági élet fejlődésére is kihatnak. De mivel e tényezők közvetlenül nem nyilvánulnak társadalmi relációk és funkciókban, hanem inkább az utóbbi fejlődésének eszközei, és mivel mindkettővel alig foglalkozhattam az adott szűk keretben, jobbnak véltem, ha kimutatom a közös néppszichológiai vonást az általános hatásban és a reális életben, mintha azt a szellemi élet terén tüntetem fel, a hol a népnek csak kis része működik közre.

III.

Miután a fentiekben meggyőződünk arról, hogy a népsychologia e sajátága általánosságban, a társadalmi jelenségek különböző nyilvánulásában egyaránt mutatkozik, önként felmerül ama kérdés, vajjon nem találjuk meg ennek magyarázatát mélyebben fekvő okokban, — így például külső körülményekben, avagy az illető népfaj vándorlásának és képződésének különleges történetében — mely tényezők tudvalevőleg nagy mértékben befolyásolják a kulturális fejlődés irányát. Természetesen első sorban a földrajzi viszonyokra kell irányítani figyelmünket.

Ázsia közepén található egy nagy hegyek által körülhatárolt medence, — jelenleg a Tarim-medence és a Góbi-sivatag — a melynek területét tertiär korszakban még tenger borította. A Himalája-hegység felgyűrődése és a tibeti felföld emelkedése folytán a délnyugat felől jövő csapadékdús szelek nem juthattak többé e területre, minek folytán e tenger lassanként kiszáradt. E kiszáradási folyamat mai napig folytatódik, a mire nézve nem egy bizonyítékot találunk. Pedig e terület igen fontos szerepet játszott az emberiség őstörténetében.

Ha megfigyeljük az emberiség elterjedésének és vándorlásának általános irányát és ez irányt visszafelé követjük, mindig Belső-Ázsia környékére jövünk vissza, a hol a különböző irányok egymással találkoznak. Eltekintve tehát a gyapjas hajú népfaj eredetének kérdésétől, a melyről ma még mit sem tudunk, úgy látszik Belső-Ázsia volt az emberiség túlnyomó részének közös bölcsője, a honnét az elterjedt a szélrózsa különböző irányában. A kivándorlás tehát azért volt oly általános és azért folytatódik szünet nélkül a középkorig, mert a jelzett geológiai jelenségekkel egyidejűleg a klimatikus és növényzeti viszonyok mind kedvezőtlenebbé válnak, a minek folytán az ott élő népek megélhetésének lehetősége is mindinkább bizonytalan. A létért való küzdelem kényszeríti tehát e népeket a kivándorlásra. így hagyta el őshazáját egyrészt az áriai népfaj nyugoti és délnyugoti irányban, másrészt a kínai népfaj keleti irányban.

Ha figyelembe vesszük az egymást követő néprétegek számát és azok faji jellegét, azt is megállapíthatjuk, hogy a kivándorlás nyugoti irányban minden korszakban sokkal változatosabb, tartósabb és nyomatékosabb volt, mint ugyanaz keleti

irányban. Nyugot és délnyugot felé tódulnak a hamita népfajok, ezek után a sémita törzsek, a kiket nyomon követnek az áriái néptörzsek, a melyek nyelvileg igen sok törzsre oszthatók fel. Ez idő alatt főképp csak a kínai faj terjeszkedik keleti irányban. Különösen feltűnik a népvándorlás nyugoti iránya, az úgynevezett ı népvándorlás« korszakában, a midőn ural-altáji törzsek lépnek fel, mint hódítók. Ez utóbbi körülményt már közvetlenül megmagyarázhatjuk történeti tényekkel és azzal kapcsolatban lévő földrajzi viszonyokkal.

Belső Ázsia medenczéje nyugot felől teljesen körül van zárva magas hegységek által, a melyek között nomád törzs ki nem vándorolhat, mert nincs biztosítva se nyájának megélhetése a hegyekben, se a törzs védelme idegen támadás ellen. E medence középső részében találunk azonban két egymással szemben lévő kijáratot, a hol legelők mentén nomád törzs is kivándorolhat anélkül, hogy létét veszélyeztetné: az egyik a Yü-monn szoros, a mely kelet felé vezet Kínába; a másik a dsungáriai völgy, a mely nyugoti irányban terül el. Ez utóbbiban kiemelkedő hegycsoportok éket képezvén, azt két részre választják el és a szerint, a mint az egyik vagy a másik utat választjuk, jutunk a turáni sík földre és onnét Kis-Ázsiába, vagy pedig a szibériai síkra és onnét Európába.

A keleti utat választották ősidőkben a kínai kivándorlók, a kik a Wei folyó völgyében telepedtek meg. E völgy volt évezredekken keresztül a birodalom központja és Szi-gan-fu annak fővárosa. Onnét kiindulva, meghódította a kínai földműves ásó-és kapával kezében a gazdag földeket a folyamok mentén, a melyeket az őslakók primitív kultúrájuk mellett alig tudtak kihasználni. Ily módon terjedt el a kínai nép a tenger felé keleti, északi és legkésőbbben délkeleti irányban; az őslakók fenmaradt törzsei ma már csak kietlen vidékeken találhatók fel; egy része azonban beolvadt a bevándorló kínai tömegbe. A mint a gyarmatosok infiltrációja nőttön-nőtt és a népesség is elszaporodott az újonnan elfoglalt területen, az utóbbi is kínai uralom alá jutott. Ily módon a gyarmatosítás a Wei-völgyből kiindulva, koncentrikus körökben terjeszkedett, a minek folytán a kivándorlók hazájukra, mint »Közép-Birodalomra« tekintettek vissza. Ez elnevezés később az egész birodalomra is kiterjedt, megkülönböztetésül idegen országokkal szemben, a melyek a kínai központtól különböző irányban találhatók fel.

A kínai nép e kivándorlása és elterjedése keleti irányban lényeges befolyással bírt Belső-Ázsia és népének későbbi történetére nézve. A mint az elfoglalta a medence keleti kijáratát és képes volt azt magasabb kultúrájával nomád törzsek ellen megvédeni, ez ellentálláson megtört a népvándorlás lehetősége keleti irányban, a minek folytán e törzsek mind a nyugoti kijáraton tódultak ki Kis-Ázsia és Európa felé, maguk előtt tolva a szomszéd törzseket, a mennyiben azok még le nem telepedtek. Tudvalevőleg e cél biztosítására építették fel a kínaiak a kínai falat 200 évvel Krisztus előtt, midőn Hiung-nu nevű törzsek határaikat háborgatták. Ha e név nem is azonosítható biztosan a mi hunn elődeinkkel, kétségtelen, hogy az nyugot-török néptörzs volt. Hasonló módon folytatódott később a keleti törökök kivándorlása. Ebből láthatjuk, milyen fontos szerepet játszott Európa népvándorlási korszakában egyrészt Belső-Ázsia történetének földrajzi jellege, másrészt a Yü-monn kijárat elzárása a kínaiak által. Vajjon ugyanazon vagy más körülmények szerepeltek-e Európa korábbi korszakában az ázsiai népvándorlás idejében, azt ma még nem tudjuk. Tény azonban az, hogy mindegyik magasabb kultúra Észak-Afrikában, Kis-Ázsiában és Európában magán viseli a népkeveredés elvitáztatlan jellegét. Rendszeren patriarchális nomád népek meghódítják az előttük bevándorolt és letelepedett földművelő népeket, a melyeknél némelykor felismerjük a matriarchális jelleget. Az előbbieket, mint hódítók, kezdetben saját fentartásukra használják fel az utóbbiak munkásságának gyümölcsét; nem törődve szokásaikkal és hagyományaikkal, saját felfogásukat tartják egyedül irányadónak. Az idő kiegyenlítő hatása alatt ugyan összeolvadnak e népek — úgy testben, mint lélekben — a mi által esetleg újabb kultúra virágozik fel a réginek romjain mindaddig, míg újabb jövevények őket hasonló sorsban és elbánásban nem részesítik. Ekként a múlt hagyományai nem gyakorolják azt a hatást, a mint azt egyöntetű faj és kultúra fejlődésénél megfigyeltük, mert hiszen a múlt erőszak útján folyton helyettesítetik a váltakozó jelennel. A múlt emlékének elmosódása mellett e népek könnyen alkalmazkodnak a tényleges viszonyokhoz; selectió útján természetesen ama fajok biztosítják legjobban létüket, a melyek alkalmazkodásra leginkább képesek. Mindezt nem találjuk fel a kínai népnél, a mely békés úton, infiltráció folytán terjedt el a birodalomban. A népvándorlás hullámai hozzá csak északról csaptak be akkor, midőn

már képes volt előrehaladott kultúrája és számarányánál fogva az új jövevényeket magába beolvasztani. Ekként a népvándorlás különböző módozata, a mely megint földrajzi viszonyokkal van kapcsolatban, már egymagában indokolja azt a különbséget, a melyet a két népfaj szellemi életében megfigyeltünk. De ezenkívül még egyéb körülmények is közrejátszottak hasonló irányban. Ha összehasonlítjuk egyrészt a Földközi-tenger mellékének és Nyugat-Európának alakját a kínai birodalom fekvésével, azonnal feltűnik a szigeti jelleg az egyiknél, a kontinentális jelleg a másikonál. A nyugoti kultúra tengeröblök és partok mellett, félszigeteken és szigeteken fejlődött ki fiatal korában egyrészt azért, mert a későbbi jövevények a korábbiakat sok esetben ilyen helyekre kiszorították, másrészt azért, mert e fajta változatos terület és az azzal járó életmód mellett változatosabb is a körülményekhez való beilleszkedés. A partok és szigetek közelsége folytán könnyű az érintkezés a szomszéd vidékkel különösen akkor, ha arra, mint egykori lakhelyünkre tekintünk vissza. Számos megszokott, de az új helyen fel nem található cikk nélkülözése kívánatossá teszi a visszatérést, a mi által a kereskedelem is korán kifejlődik. Ezzel szemben feltűnő a kínai nép és kultúra kontinentális terjeszkedése, a mely folyók mentén halad lassú, de egyöntetű kolonizálás útján a tenger felé, a melyet csak akkor ér el, midőn a fejlettség bizonyos fokát elérte. A kínai többé-kevésbé hasonló életfeltételekre talál, hasonló viszonyokkal küzd, a melyekre nézve egyik nemzedék átszarmaztatja tapasztalatait a másokra. A nemzedékek tapasztalatköre kevésbé széles és változatos, induktiója kevésbé általános, a minek folytán általános megfigyelésekből kevésbé vonhat le konkrét deductiót, mindmegannyi jele a képzelő tehetség alacsony fokának.

E rövid eszmefuttatás alapján talán meggyőződünk arról, hogy a kínai és európai népek társadalmi életében valóban mutatkoznak oly jelenségek, a melyek csakis e népek szellemi sajátságaival magyarázhatók meg. Ez utóbbiakat megint tárgyi tényezőkre vezettük vissza, a melyek egyrészt a két népfaj különböző irányú elterjedésében, másrészt a lakott terület különleges viszonyaiban felismerhetők. Ebből látjuk, milyen mélyen gyökerezhetnek kulturális sajátságok! Ha kellő figyelemre méltatjuk e körülményeket, az elvont fejtegetésből praktikus hasznunk is lehet. Ekkor más álláspontot foglalunk el a »kínai kérdésben«, mint az esetben, ha e sajátságokat egyszerűen kul-

turális jegecedésnek tekintjük, a melynek réteget szükség esetében karhatalommal áttörhetjük.

Az utóbbi esetben mindenáron oda fogunk törekedni, hogy megnyissuk Kínát kereskedelmünk számára. Ha a kereszttel és rőffel nem haladunk előre elég gyorsan, puskát veszünk kezünkbe. Kétségtelenül az európai civilizáció és különösen annak anyagi vívmányai oly fölénnyel bírnak a kínaival szemben, hogy ezzel esetleg elfoglalhatjuk a birodalom egy részét; sőt az is elképzelhető, hogy a nagyhatalmak e birodalmat egymás között felosztásuk. De hogy ez mennyi erőt, életet és pénzt igényel, azt előre nem tudjuk; vajjon az eredmény meghálálja-e a fáradságot, az legalább is kétséges; valószínű, hogy ama kereskedelmi fellendülés, a melyet a birodalom teljes megnyitásától várnak, nem lesz oly hirtelen és nagyfokú, a mint azt előre elképzelik. A kínai konzervativizmus ép oly számottevő tényező és akadály gazdasági téren, mint mindenhol másutt. Más előnyök pedig aligha kecsegtetnek bennünket.

Ellenben, ha előre tudjuk azt, hogy a kínaiak részéről tanúsított ellentállás összefügg a nép természetével és annak évezredekken át képződött jellemével, úgy egyszersmind tudjuk azt, hogy ezen egyhamar nem változtathatunk. Ez esetben nem törekszünk arra, hogy saját egyéni felfogásunkat erőnek erejével a másik népre vagy annak kormányára reá illeszszük — a mi által igen gyakran az utóbbinak tekintélyét és hatalmát csorbítjuk — hanem inkább megvárjuk azt, hogy Kína az önfenntartás érzete által ösztönözve, lassankint elfogadja és meghonosítsa ama vívmányokat, a melyek segítségével mi oly jól tudjuk felhasználni a természeti erőket. Ha ez bekövetkezik, kénytelen lesz amaz ismereteket is elsajátítani, a melyek azok kellő alkalmazására nélkülözhetetlenek. Ennek szükségét már régen belátta számos liberális kínai államférfi, noha még ez sem ismeri el minden téren az európai kultúra fölénnyét a kínaival szemben. Csakhogy mindez oly óvatossággal és lassan történik, hogy az európai szemlélő alig tudja észrevenni annak hatását.

Pár évvel ezelőtt Chang-Chih-Tung alkirály többször említett könyvében részletesen kifejtette ama módozatokat, a melyektől remélheti Kína fejlődését és a birodalom épségben tartását. Szerinte a főhiba a kínai tan- és vizsga-rendszerben rejlik, a mely kizárólag a klasszikus irodalom scholastikus művelésére van alapítva. A klasszikus tanok ismerete ugyan nem mellőzhető, mert az összefügg a nép társadalmi és szellemi életével;

de igen sok szellemi erő megtakarítható akkor, ha elsajátítják annak tartalmát a meddő formalistika mellőzésével. Ezzel az európai tudományos ismeretek elsajátítása is lehetővé válik és a tanrendszerbe beilleszthető. Az újonnan szervezendő iskolákra szükségelt pénzösszeg az államkincstár megterhelhetése nélkül a buddhista és taviszta templomok és kolostorok alapítványaiából fedezendő; az utóbbiak tagjai címádományozás által kárpótlandók. A szükségelt új tanerő főképp Japánban képzendő ki, a mely a legolcsóbb és legmegfelelőbb oktatást biztosítja a kínai tanulók részére.

Az alkirály e terve valóban olyan, a melynél jobbat európai műveltségű egyén sem tudna felállítani. Megvalósítását egyelőre megakadályozták a legutóbbi évek eseményei. Hogy azonban hivatalos állásban lévő egyén merészelt ilyen tervet javasolni és hogy ugyanazt a kormány is hivatalosan jóváhagyta, a minek folytán e könyv 1 millió példányban terjedt el a birodalomban: mindez olyan haladást jelent, a minőt a birodalomban talán évszázadok óta nem tapasztaltak. Ha e terv megvalósul, kétségtelenül ez sem fog egyszerre és gyökeresen változtatni a kínai nép felfogásán és még kevésbé annak szellemi sajátságain. De mindenesetre ez az egyedüli helyes út a kitűzött cél felé, különösen ha biztosítani akarjuk nagyobb rázkódtatás nélkül Kína fejlődését a jövőben. Ily eshetőséget pedig ki kell kerülnünk nemcsak azért, mert ezáltal ottani anyagi érdekeink is kárt szenvednek, hanem azért is, mert e rázkódtatás visszahatást gyakorolhat az európai nyugotra, a mi nem válik a mi kultúránk előnyére.

Dr. Jankovich Béla.